

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОЛЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ МАЙНОВИМИ АВТОРСЬКИМИ ТА (АБО) СУМІЖНИМИ ПРАВАМИ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто питання сучасного стану системи колективного управління майновими авторськими та (або) суміжними правами в Україні та на підставі вивчення світового досвіду у цій сфері запропоновано створювати лише одну організацію для кожної категорії права.

Ключові слова: організації колективного управління, монополія, Всесвітня організація інтелектуальної власності.

Рассмотрены вопросы современного состояния системы коллективного управления имущественными авторскими и (или) смежными правами в Украине, на основании изучения мирового опыта в этой сфере предложено создавать только одну организацию для каждой категории права.

Ключевые слова: организации коллективного управления, монополия, Всемирная организация интеллектуальной собственности.

The questions of the modern state system of collective management of copyright and (or) related rights in Ukraine and based on the study of international experience in this field prompted to create only one organization for each category of rights.

Key words: collective management organizations, monopoly, WIPO.

Суб'єкти суміжних прав відповідно до законодавства України можуть управляти своїми майновими правами особисто, через повіреного та через організації колективного управління (ОКУ).

Колективне управління є одним із найбільш ефективних способів забезпечення законних інтересів авторів у тих випадках, коли вони мають справу з багатьма користувачами. Крім того, колективне управління є найбільш ефективним способом полегшити публічне розповсюдження творів у разі, коли користувач має справу з багатьма творами та багатьма правоволодільцями. Як свідчить світовий досвід, колективне управління здійснюється у таких випадках:

право на публічне виконання та публічне сповіщення музичних творів («малі права»); право на відтворення (звуковий запис) музичних творів («механічні права»); право на публічне виконання драматичних і музично-драматичних творів («великі права»); право наслідування на твори образотворчого мистецтва; право на відтворення репрографічним способом літературних і графічних творів; право на введення в комп'ютерну систему і виведення з комп'ютерної системи творів (включаючи «електронне копіювання»). В Україні інститут колективного управління проходить етап свого становлення. На даний момент у діяльності ОКУ спостерігаються як позитивні

моменти, які підтверджуються щорічним зростанням суми зібраної винагороди за використання об'єктів авторських і суміжних прав, так і негативні моменти, які відображаються насамперед як у неповному і вельми недосконалому нормативному регулюванні, так і у відсутності узгодженого механізму діяльності ОКУ.

Дослідженнями питань, які стосуються колективного управління майновими правами, займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Е.-П. Ракічолі, К. Забродська, В. А. Хохлов, А. П. Сергеев, О. В. Ієвіня, Т. В. Федосенко на ін.

Відповідно до ст. 5 СІБАС (Міжнародна конфедерація товариств авторів і композиторів) під організацією, яка здійснює колективне управління правами авторів, розуміється та організація, яка: 1) має на меті ефективно захищати майнові інтереси; 2) має у своєму розпорядженні ефективний механізм для збору і розподілу авторської винагороди і несе повну відповідальність за операції, пов'язані з управлінням правами, які довірені їй авторами; 3) не управляє (за винятком допоміжної діяльності) правами виконавців, виробників фонограм, організацій мовлення та інших власників прав [5, с. 75–76].

Національне законодавче регулювання діяльності ОКУ зводиться до кількох норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» (статті 47–49) [2] (далі – Закон). Поверховий аналіз норм Закону в цілому може створити ілюзію того, що статус та засади діяльності організацій колективного управління правами визначені досить чітко і не викликають сумнівів в їх ефективності. Так, сам факт того, що ОКУ створюються самими ж правовласниками і ними ж уповноважуються на представництво своїх інтересів, створює враження прозорості та визначеності. Однак реалії свідчать на користь помилковості такого враження. Основна ідея інституту колективного управління правами полягає у спрощенні комунікації між, з одного

боку, авторами й іншими правовласниками та, з другого боку, особами, які здійснюють використання об'єктів права інтелектуальної власності в питаннях збирання і розподілу винагороди.

Зараз у чинному законодавстві відсутні будь-які норми, що передбачають механізм контролю з боку держави за діяльністю організацій колективного управління правами, застосування до них санкцій за допущені порушення, що, у свою чергу, породжує повне беззаконня і всездозволеність у даній сфері. Так, наприклад, згідно зі ст. 43 Закону винагорода за використання фонограм (відеограм) насамперед збирається уповноваженою ОКУ. Надалі в невизначеному Законом порядку і пропорціях перерозподіляється між іншими ОКУ. А останні у свою чергу повинні розподілити відповідну винагороду між правовласниками – виконавцями та виробниками фонограм (відеограм). Деталі такого перерозподілу Законом, зрозуміло, не визначені, контроль також не здійснюється, що дозволяє організаціям колективного управління правами фактично виключно на свій розсуд визначати і порядок, і пропорції розподілу коштів, і суб'єктів, між якими останні розподіляються. Така ситуація, очевидно, є неприпустимою і вимагає належного реагування як на рівні внесення відповідних змін до чинного законодавства, як у частині детального і системного врегулювання всіх напрямів діяльності ОКУ, так і на рівні визначення чіткого механізму контролю за їх діяльністю та системи адміністративних санкцій за вчинення правопорушень.

На нашу думку, завдання системного регулювання діяльності уповноважених ОКУ вирішить закріплення їх статусу і функцій на законодавчому рівні з визначенням критеріїв їх відбору. Пропонуються такі: ОКУ перебуває на обліку організацій колективного управління в ДДІВ; створена суб'єктами суміжних прав або суб'єктами суміжних прав і авторського права та має повноваження відповідних суб'єктів суміжних прав

здійснювати управління на колективній основі їх майновими правами, зокрема збирати і розподіляти винагороду (рояліті) за окремі види або за всі види використання фонограм і відеограм, передбачених у ч. 1 ст. 43 Закону; має кваліфікований персонал для здійснення збору та розподілу винагороди (рояліті); здійснює збір, розподіл і виплату винагороди суб'єктам суміжних прав; має необхідне для здійснення збору та розподілу винагороди (рояліті) матеріально-технічне та програмне забезпечення; має власне або орендоване приміщення, необхідне для розміщення свого персоналу; має осередки, представництва або представників організації у більшості областей України.

Закон передбачає право ОКУ резервувати на своєму рахунку суми незапитаної винагороди, що надійшла їм від осіб, котрі використовують об'єкти авторського права і суміжних прав. Термін такого резервування – три роки, після чого суми незапитаної винагороди можуть бути використані для чергових виплат або спрямовані на інші потреби, передбачені їхніми статутами, в інтересах правовласників. Хоча в нормі Закону прямо не вказано, що вона стосується саме комерційного використання, однак це безпосередньо впливає з правового статусу користувачів. Керуючись аналогією Закону, кожен правовласник права на винагороду за приватну копію, який не є членом уповноваженої ОКУ і не уклав з нею договору доручення, має право вимагати від ОКУ виплати йому належної частки відрахувань. Зазначимо також, що в даному разі відрахування мають безособовий характер, а законодавство не встановлює критеріїв визначення індивідуальних часток відрахувань для кожного конкретного правовласника. Таким чином, уповноважена ОКУ обов'язково повинна створити на постійній основі резервний фонд із конкретно визначеною відсотковою часткою від загального обсягу отриманих відрахувань, а по закінченні року розподілу ці кошти можуть отримати статус резервного фонду в сенсі резерву неза-

питаної винагороди при комерційному використанні. Так, наприклад, японська уповноважена ОКУ SARAH відраховує 20 відсотків на діяльність так званого фонду колективних прав.

Існує гостра необхідність розробки і прийняття окремого системного нормативно-правового акта для врегулювання питань функціонування інституту колективного управління. Основні моменти, які потребують ретельного аналізу, такі: закріплення організаційно-правової форми ОКУ, а також цілей їх діяльності. Найбільш поширеною і, мабуть, обґрунтованою пропозицією є віднесення ОКУ до громадських організацій відповідно до чинного Закону України «Про громадські організації», розширення переліку підстав отримання представницьких повноважень ОКУ. Пропонується додатково передбачити, крім письмового договору, факт вступу суб'єктів авторських і суміжних прав в ОКУ; закріплення на законодавчому рівні ефективного механізму контролю з боку держави за діяльністю ОКУ. Важливо передбачити відповідальність посадових осіб державних органів за ненадання виконання покладених функцій з контролю над діяльністю інституту колективного управління авторськими та суміжними правами; визначення фіксованого відсотка суми зібраних винагород, які ОКУ залишає для покриття фактичних витрат, пов'язаних з їх діяльністю; закріплення юридичної відповідальності ОКУ в особі її керівників і уповноважених осіб за бездіяльність у питаннях розшуку суб'єктів авторських і (або) суміжних прав, з якими ОКУ не було укладено договорів про колективне управління правами, однак зібрана винагорода.

Принциповим є питання доречності монополізації ринку послуг ОКУ. Так, російський вчений В. А. Хохлов доводить, що слід відмовитися від встановлення монопольного положення однієї чи декількох організацій у цій сфері [4, с. 2]. Однак існує й інша поширена точка

зору. Так, М. Фічор, колишній директор відділу авторських прав ВОІВ, відмічав, що багато з основних переваг колективного управління авторськими правами (легке і юридично грамотне ліцензування використання творів, можливість отримання дозволів на використання світового репертуару на підставі єдиної ліцензії, суттєве зменшення адміністративних витрат та ін.) можуть бути досягнені тільки засобами єдиної організації. На підставі викладеного ним запропоновано створювати лише одну організацію для кожної категорії права [5, с. 98]. Як у теорії, так і серед практикуючих юристів можна зустріти дві протилежні точки зору, які, узагальнивши, коротко формулюються таким чином: існування більш однієї організації надає можливість суб'єктам авторських і суміжних прав обирати свого представника, тобто в такому випадку повністю є відсутнім будь-яке нав'язування, що підкреслює демократичність; натомість існування тільки однієї організації колективного управління забезпечить можливість нормального функціонування системи колективного управління правами завдяки узгодженому механізму.

Однак слід розглядати дане питання з тієї точки зору, що існування значної кількості організацій сьогодні створюють усі передумови для розвитку ринкових відносин з явно вираженою конкуренцією. А ОКУ за своєю суттю є некомерційними організаціями. У такому розрізі говорити про доцільність існування конкуренції недоцільно. Основним призначенням інституту колективного управління, а отже, і відповідних організацій, є забезпечення суб'єктам авторських і суміжних прав реалізації їх майнових прав, а також надання можливості використовувати третім особам відповідні об'єкти авторських і суміжних прав.

Установивши вимогу некомерційного характеру діяльності ОКУ, Закон сформулював застереження щодо непоширення на таку діяльність обмежень, пе-

редбачених законодавством про захист економічної конкуренції. Зазначимо, що у світі немає однорідної практики організації діяльності ОКУ, яка б дала нам однозначну відповідь з питання вибору ефективної моделі колективного управління. Поряд із некомерційними ОКУ у світі є й комерційні, при цьому на діяльність останніх, безумовно, поширюється конкурентне законодавство. В ідеалі гарантією відсутності загрози монополізації діяльності уповноважених ОКУ є публічність фінансової звітності їхньої діяльності з попередньо чітко встановленими статтями витрат, з огляду на некомерційний характер такої діяльності. Таким чином, адміністративні збори, членські внески, резервні фонди, будь-які інші витрати в інтересах правовласників мають бути чітко регламентовані підзаконними, відомчими актами або установчими договорами й надані у щорічній звітності уповноваженої ОКУ всім суб'єктам правовідносин щодо збирання та розподілу відрахувань. Так, наприклад, чеська неприбуткова уповноважена ОКУ (OSA) встановила 8-відсотковий адміністративний збір. На даний час у світі діє близько 40 ОКУ, уповноважених на збирання та розподіл винагороди за приватну копію. Моделі діяльності цих ОКУ базуються на двох критеріях – комерційний характер і множинність. Отож можна виокремити такі моделі: 1) одна некомерційна уповноважена ОКУ, що збирає та розподіляє відрахування для всіх категорій правовласників (наприклад, канадська ОКУ – Canadian Private Copyrights Collective); 2) одна комерційна організація, що збирає та розподіляє відрахування для всіх категорій правовласників (наприклад, італійська SIAE, американська BMI); 3) дві некомерційні уповноважені ОКУ, кожна з яких збирає та розподіляє відрахування між окремими категоріями правовласників (наприклад, у Японії є дві профільні уповноважені ОКУ – SARAH (категорії правовласників – автори, виконавці, виробники фонограм) та SARVH (категорії

правовласників – автори, виконавці, виробники відеограм)); 4) дві комерційні уповноважені ОКУ, кожна з яких збирає та розподіляє відрахування для певної категорії правовласників (наприклад, у Чехії діють дві профільні уповноважені ОКУ – OSA (авторське право) та INTERGRAM (суміжні права)). Хоч національні закони деяких держав, поряд із множинністю, передбачають можливість діяльності однієї ОКУ як уповноваженої у різних сегментах, світова практика пішла шляхом розмежування діяльності ОКУ, уповноважених на збирання та розподіл роялті, та ОКУ, уповноважених на збирання та розподіл відрахувань.

Крім того, існування лише однієї ОКУ значно спростить порядок управління нею, а також контроль із боку державних уповноважених органів. Також стануть необхідними в такому разі розробка і впровадження тільки однієї системи технічного оснащення, що може застосовуватися в усіх підрозділах і регіональних відділеннях даної ОКУ. Адже найбільш поширеною причиною неможливості створення організації колективного управління фахівці відзначають складність в організації технічної сторони діяльності такого масштабного суб'єкта.

У зв'язку з цим, на наш погляд, треба підтримати думку фахівців щодо існування в країні однієї організації колективного управління, яка [6]:

- забезпечить відсутність недоцільної в даному питанні конкуренції (зокрема, на сьогоднішній день ОКУ більше зусиль докладають на те, щоб досягти домінуючого положення на ринку);

- сприятиме ефективному співробітництву із суб'єктами авторських і суміжних прав, користувачами, у тому числі й іноземними особами;

- установить централізоване стеження щодо законного використання об'єктів авторських і суміжних прав;

- сприятиме популяризації звернення в інститут колективного управління правами;

- забезпечить існування єдиного прозорого механізму встановлення взаємовідносин між суб'єктами авторських і суміжних прав і користувачами з використання відповідних об'єктів.

Складністю є відсутність універсальної бази даних об'єктів авторського права і суміжних прав, права на керування якими передані різним ОКУ. У результаті потенційному Користувачеві необхідно знайомитися з базами кожної окремої ОКУ, підбираючи необхідні об'єкти. До речі, у вільному доступі в мережі Інтернет на офіційних сайтах організацій колективного управління є бази таких об'єктів далеко не всіх ОКУ. У зв'язку з викладеним актуальним є найскоріше вивчення спільнотою та впровадження Рекомендацій щодо онлайн-ліцензування [7], розроблених Державною службою інтелектуальної власності України.

Актуальними є питання відсутності належної інформації про діяльність ОКУ в цілому. Так, мова йде про необхідність нормативного закріплення зобов'язань ОКУ висвітлювати інформацію щодо своєї діяльності, сум зібраних винагород, а також надати вільний доступ до примірних договорів про співпрацю ОКУ і Користувачів, ОКУ та суб'єктів авторських і суміжних прав для ознайомлення з такими.

Ураховуючи вищевикладене, пропонується розглянути питання існування однієї Всеукраїнської організації колективного управління авторськими та суміжними правами з різними підрозділами, яка мала б централізоване управління у вигляді головного офісу. Необхідним є створення інформаційного порталу Всеукраїнської організації колективного управління авторськими і суміжними правами, на сторінках якого повинна бути розміщена інформація такого характеру (у тому числі свого роду депозитарій даних об'єктів авторських і суміжних прав): дані про діяльність організації, у тому числі щодо сум зібраної винагороди, судових розглядів, співпраці з іноземними організаціями колектив-

ного управління; порядок роботи ОКУ, у тому числі інформація про підрозділи та її регіональні відділення; доступ до примірних договорів про співпрацю ОКУ і Користувачів, ОКУ та суб'єктів авторських і суміжних прав; актуалізована база об'єктів авторських і суміжних прав, права на керування якими передані ОКУ; формули розрахунків винагород за використання об'єктів авторських і суміжних прав, а також інформація про способи перерахування коштів; витяги з чинного законодавства про права та обов'язки сторін у взаєминах, що складаються з приводу колективного управління об'єктами авторських та суміжних прав.

Наостанок хотілося б підсумувати і звернути увагу, що інститут колективного управління в Україні проходить етап свого становлення. На даний момент у ді-

яльності ОКУ спостерігаються як позитивні моменти, які підтверджуються щорічним зростанням суми зібраної винагороди за використання об'єктів авторських і суміжних прав, так і негативні моменти, які відображаються насамперед у відсутності узгодженого механізму діяльності ОКУ. Виходячи з вищезгаданого, видається більш доцільним удосконалювати національне законодавство у напрямку оптимізації, спрощення і в той же час інформатизації функціонування інституту управління майновими авторськими та суміжними правами. Глобальний процес інформатизації дозволить звільнити значну частину робочих ресурсів і спрямувати їх на розробку нових програм, платформ, схем діяльності ОКУ. А результатом таких змін стане підвищення ефективності механізму управління майновими авторськими правами.

Література

1. Бондаренко С. Колективне управління правами суб'єктів авторського права і суміжних прав – невід'ємний елемент сучасної системи охорони прав інтелектуальної власності / С. Бондаренко // Матеріали щорічної конференції Асоціації правників України. – К. : Еліт Прінт. 2004.
2. Про авторське право та суміжні права [Електронний ресурс] : Закон від 3 груд. 1993 р. № 3792-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
3. Ефимчук О. Колективное управление интеллектуальной собственностью в Украине: хвост виляет собакой или собака хвостом? [Електронний ресурс] / Оксана Ефимчук. – Режим доступу: http://www.prostopravo.com.ua/prava_biznesa/intellektualnaya_sobstvennost/stati/kollektivnoe_upravlenie_intellektualnoy_sobstvennostyu_v_ukraine_hvost_vilyaet_sobakoy_ili_sobaka_hvostom/.
4. Хохлов В. А. Авторское право: Законодательство, теория и практика / В. А. Хохлов. – М. : Городец, 2008.
5. Фичор М. Колективное управление авторским правом и смежными правами / М. Фичор. – Женева, 1990. – 98 с.
6. Ступак Н. Организации коллективного управления: за музыку надо платить, а есть ли кому? [Електронний ресурс] / Н. Ступак. – Режим доступу: http://www.prostopravo.com.ua/prava_biznesa/intellektualnaya_sobstvennost/stati/organizatsii_kollektivnogo_upravleniya_za_muzyku_nado_platit_a_est_li_komu.
7. Рекомендації щодо онлайн-ліцензування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/reconlinelits.html>.